

СЛАВКО ГОРДИЋ

УМ И СЛОБОДА – ДОСИТЕЈЕВЕ КЉУЧНЕ РЕЧИ

(Поздравна реч на свечаности поводом три јубилеја
Задужбине „Доситеј Обрадовић”)

„Очи ума” и „крила ума”! Већ у овим генитивским метафорама раног Доситеја налазимо прву од две кључне речи потоњег родоначелника и источника модерне српске културе. Друга кључна реч, нераздвојна од првопоменуте, јесте *слобода*. Јер, како пева један наш савременик, Доситеј је онај који „умом води у слободу”. Овај исказ Крстивоја Илића као да је најавило и оверило, свако на свој начин, неколико десетина значајних српских песника, од Мушицког, Соларића, Сарајлије и Змаја до Попе, Павловића и Симовића. Овај последњи је и аутор познате, епиграмски срочене песме: „Искључи радио, угаси телевизор, / непрочитане новине баци у кош: / седи под неко јесење дрво и читај / књигу коју је написао Доситеј!”

Да и данашњи читалац не сме имати тврде уши за Симовићев наговор посебно потврђује управо поменути Доситејев науч о неразлучивости ума и слободе. Свима нам је знан његов просветитељски критички однос према свему преживелом у ондашњем српском културном и општем животу, као и његово неодољиво уверење да нам ваља „сврх сваке ствари слободно мислити”. Од ове његове, својевремено епохално свеprisутне, вере у ум и слободно мишљење није, међутим, била мање силна његова љубав за слободу сопственог народа, што такође добро знамо, мада, сократовски речено, нису ретки ни они који знају али не хају.

Зато, управо овде и данас, подсећамо на неколико крилатих родољубивих речи и херојских чинова нашег великог учитеља,

светског путника, znalца једанаест језика, који у једном приватном писму казује како је „карактер Срба чист, мужеван и херојски, колико и ког славнијег народа у Европи”, а у *Совјејтима здравато разума* како „лежи и лежати ће довека у ропству један народ којега срце не зна шта је национална понос”. Овим речима, свагда актуелним и свежим, као да су овог јутра забележене, аутор је остао доследан до самог краја свог живота, кад у устаничкој Србији, којој је подарио сву своју злехуду уштеђевину и прегалаштво њеног првог министра просвете, „попечитеља просвештенија”, осуђен од Беча на смрт „чим пређе границу”, у часу кад се под навалом Турака Београд хитно евакуисао, изјављује да у Београду остаје и да свето тле „мајке Србије” не мисли напустити, а да му лепша смрт од смрти под копитама турских хатова и не треба. Ове су чињенице, како нас је недавно подсетио Драган Симеуновић, натерале и најжешће Доситејево критичаре да му признају „херојски самопрегор у одсудном часу”.

Ако све речено и наговештено, почев од Симовићевих стихова па до Симеуновићевих студија и подсећања, још увек нашим савременицима не даје убедљив одговор на питање *Зашто читати Доситеја*, како је управо насловљена књига Душана Иванића у издању Задужбине „Доситеј Обрадовић” (из 2015), онда би ваљало, макар телеграфски, подсетити на увиде овог поузданог историчара српске књижевности. Најкраће речено, по Иванићевим налазима, постоји голем низ одговора на питање из његовог наслова, међу којима „осим оних књижевноисторијске, педагошке, националне, културноисторијске природе” има и оних „који се тичу личног укуса и задовољства у тексту”, изазваног „једном изузетном стилско-реторичком енергијом”, хумором и „широком скалом сликовитости”.

Дакако, већина поменутих тематских и експресивних својстава као разлога за читање Доситејевог опуса одликују и *Совјејте здравато разума*, објављене у Лајпцигу 1784, чија је годишњица један од лепих повода нашој светковини, а међу чијим корицама читамо пет чланака, три трактата из етике, у којима је аутор хтео „само почетак наравоучителне философије дати”, као и два аутобиографски утемељена есеја.

Други пак јубиларни повод нашој свечаности је двеста двадесета годишњица Доситејевој химне „Востани Србије”, која нам је свима поодавно на срцу и у слуху, а за чије место у друштву и јавности Задужбина улаже вишегодишње напоре, о чему је пре неколико месеци било речи и на свечаном програму „Химна химни”, уприличеном под овим кровом.

Трећем нашем јубилеју, двадесетогодишњици постојања и широког спектра деловања Задужбине, претходило је обележавање

њеног пунолетства пре две године. У данашњем подсећању на ондашњи извештај, уз неке нужне допуне, тешко је без пропуста и огрешења сачинити плетеницу разноликих активности, тема, наслова и имена, која је навела законодавце да с јаким разлогом уврсте Задужбину у ред институција од посебног значаја на културној, научној и педагошкој мапи наше земље. Нек овај пут најпре буде поменута брига око обнове Доситејеве родне куће у Чакову, у Румунији, па приређивање и објављивање најпотпунијег научног издања његових целокупних дела, те одржавање низа међународних научних скупова, симпозијума и округлих столова, сачуваних од заборава посебним зборницима и хрестоматијама. Доситеј и Европа, дом и свет, то је истраживачка орбита трију у Задужбини објављених монографија италијанских слависткиња Марије Рите Лето, Николете Кабаси и Персиде Лазаревић ди Ђакомо, као и недавно објављених књига Радомира Путника, Душана Иванића и Драгана Симеуновића. Али колико год заглављена у велике теме и имена, какав је случај и са њеном наградом страном издавачу за преводе српских писаца, или с Наградом „Доситеј Обрадовић” за животно дело домаћим истакнутим научницима и уметницима, Задужбина, у доситејевском духу, да и то кажемо, са истом посвећеношћу настоји и на дослуху с младима и најмлађима посредством својих радионица, приредаба, конкурса и награда, каква је и она с поетским називом „Доситејево златно перо”. Довољно је, уосталом, статистичким системом случајног узорка, погледати само календар првог полугодишта текуће године па се осведочити о, песнички речено, „миљу и обиљу” прегнућа, иницијатива и резултата наше Задужбине, из које, безмало сваког дана, исијава радосна вест о њеном бодром и креативном ходу кроз ово драматично време. Ваш извештач, на муци с питањем шта издвојити, поменуће макар оснивање Савета Задужбине, припрему за скори научни скуп „Савременост Доситејевог дела”, такмичење ученика средњих школа у књижевности, посету Задужбини Савеза Срба из Румуније, традиционалну манифестацију посвећену Светском дану поезије, низ манифестација посвећених „Доситејевом дану”, промоције часописа *Доситејево врије* и *Српска мисао* с тематским блоком о Доситеју, као и Симеуновићеве књиге *Политичка мисао нововековних српских просветитеља*, с Доситејем као главним њеним јунаком. Као да је, ипак, највише сјаја али и присности било на свечаној академији под називом „Учитель Доситеј”, одржаној 23. априла, где се, уз надахнуте беседе и уметничке наступе, чула и поздравна реч Славице Ђукић Дејановић, министра просвете, која је уручила повеље „Доситеј Обрадовић” најуспешнијим образовно-васпитним установама, училиштима, струковним удружењима и појединцима.

Да признања не мимоилазе ни саму Задужбину, посведочује венац награда и похвала нашем раду, међу којима је и Сретењска златна медаља за заслуге у култури. С не мањим поносом Задужбина је доживела и законску одлуку о обележавању Доситејевих дана у нашим школама, као што су Вукови дани, као што је Св. Сава. Тако је напоскон и на овај, официјелан начин Доситеј, што би рекао Душан Иванић, „уврштен у велико тројство српске културе”.

Поменимо, на самом крају, уз високо поштовање за утемељиваче и прве прегаоце, и неколико челника и најагилнијих сарадника наше Задужбине у последњим годинама. Поред већ спомињаних имена, посебан и трајан печат овој кући дали су и дају Мирјана Драгаш, Душко Бабић, Горан Перчевић, Војислав Јелић, Марко Недић, Рада Туричин, Марија Бишоф, Драгана Вукићевић и Драгана Грбић, али и многи други из Србије и дијаспоре. Како стоји у једном ранијем извештају, њихов је допринос немерљив и пружен несебично, без питања „шта ја имам од тога и шта добијам”, што је, додали бисмо, у лепом сагласју с Доситејевом посланицом „поштену роду српском”, од којег не иште „никаква достојинства”, него му жели и иште његову „ползу и исправљеније”.

Хвала вам на пажњи!

У Београду, у Дому војске Србије, 17. септембра 2024.